

Centri Civilnih Inicijativa

**ANALIZA PROBLEMA
SA
„GRAĐANSKE LISTE“
HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE
ŽUPANIJE-KANTONA**

Mostar, kolovoz 2006.godine

Predgovor

Značajan pokazatelj sazrijevanja civilnog društva u izbornoj 2006. godini u Bosni i Hercegovini je činjenica da je veliki broj građanskih skupina i organizacija neposredno pred izbore, na organiziran način, iskazao svoje zahtjeve za rješavanje ključnih građanskih problema.

Svoje zahtjeve su iznijeli sindikati, mladi, povratnici, ekolozi, i drugi, a sve sa ciljem da „natjeraju“ političke stranke da, u predizbornom periodu u vrijeme borbe za političku naklonost građana, svoja izborna obećanja svedu u okvire realnosti i ne dozvole im da se političke predizborne kampanje pretvore u utakmicu tko će od takmaca dati veće (lažno) obećanje.

Za vrijeme općih izbora zakazanih 1. listopada 2006. će biti birana i vlast Hercegovačko-neretvanske županije-kantona. Dio problema građana Hercegovačko-neretvanske županije kantona je moguće riješiti i na županijskom-kantonalnom ili uz pomoć županijske-kantonalne razine vlasti. Iz tog razloga je organizacija Centri civilnih inicijativa pokrenula aktivnosti na iniciranju ključnih problema koji određuju kvalitetu života građana. Problema u Hercegovačko-neretvanskoj županiji-kantonu ima jako mnogo, ali je za pet od (5) njih ocijenjeno da su prioritetni za žurno i sustavno rješavanje. Na temelju takve „Građanske liste problema Hercegovačko-neretvanske županije- kantona “ izrađena je analiza problema, određeni realni ciljevi iz kojih su proistekle i preporuke za praćenje njihovog rješavanja.

Kako bi problemi Hercegovačko-neretvanske županije-kantona bili riješeni, neophodno je da građani na predstojećim općim izborima izaberu one stranke koje su sposobne da uključe najkompetentnije i najsposobnije kadrove za rješavanje nagomilanih problema.

Uvjereni smo kako je vrijeme naivnih birača iza nas, isto kao što je prošlo i vrijeme neodgovornih političara, jer u periodu nakon izbora učinak političara će bit praćen više nego ikada.

Smatramo kako je vrijeme obveznog ispunjavanja izbornih obećanja također pred nama. Nadamo se da će Analiza biti od pomoći građanima da u predizbornom periodu procijene koje političke stranke nude realna predizborna obećanja, a nakon izbora da im olakša praćenje je li se predizborna obećanja i realiziraju.

Centri civilnih inicijativa

UVOD

Hercegovačko-neretvanska županija/kanton ni 11 godina nakon rata ne uspjeva zaustaviti slabljenje ekonomske moći građana. Opadanje ekonomske moći stanovništva posljedica je odsudstva ozbiljnijeg institucionalnog osmišljavanja gospodarske budućnosti Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Nijedna institucija vlasti nakon rata nije ponudila strategiju razvoja Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Umjesto strategije za prevladavanje ekonomske krize, redovito se uoči svakih izbora pojave političari (kandidati) olako obećavajući «bolji život» samo ako se njih izabere na dužnosti u tijela vlasti. Takva «sezonska» obećanja raspršu se kao mjhurići, a (naj)deblji kraj redovito izvuku građani (glasači) koji iz godine u godinu postaju sve siromšniji.

U zaustavljanju porasta siromaštva stanovništva županijske/kantonalne institucije najprije moraju napustiti naviku improvizatorskog, odnosno parcijalnog pristupa rješavanja problema i usredotočiti se na sustavno prevladavanje poteškoća. Čini se kako su sudionici Fokus grupe u Mostaru uspješni definirati ključne zahtjeve budućim tijelima vlasti Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Zapravo, Građanska lista Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, u sklopu projekta «Građani i kantonalni parlamenti u BiH», plasirala je sljedećih pet zahtjeva:

- 1. HITNO DONOŠENJE ZAKONA O ZAŠTITI OBITELJI S DJECOM**
- 2. BOLJI I EFIKASNIJI RAD ŽUPANIJSKE/KANTONALNE INSPEKCIJSKE SLUŽBE**
- 3. NAPRAVITI STRATEGIJU RAZVOJA POLJOPRIVREDE I STOČARSTVA ZA HERCEGOVAČKO-NERETVANSKU ŽUPANIJU/KANTON**
- 4. NAPRAVITI STRATEGIJU ZAPOŠLJAVANJA MLADIH KAO I «ODRADIVANJA» PRIPRAVNIČKOG STAŽA**
- 5. TRANSPARENTNIJI RAD VLADE HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE/KANTONA.**

Ovih pet zahtjeva Građanske liste Hercegovačko-neretvanske županije/kantona temelje su za analitičko promišljanje u ovom uratku. Svrha ove analize je pokušaj davanja doprinosa oblikovanju novog načina razmišljanja nužnog za prevladavanje ekonomsko-socijalne stagnacije u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu.

Nemoguće je zamisliti začetke ekonomskog oporavka bez hitnog hvatanja u koštac s masovnom nezaposlenošću. **Sadašnjih 27.238 neuposlenih u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu može se osmišljenom politikom u naredne četiri godine, dakle do kraja 2.010. godine, smanjiti ispod 20.000.** Takva dinamika upošljavanja nije neostvariva ako bi se njome željelo pratiti godišnji rast gospodarstva od 4% kakav su, većinom, imale slične zemlje u tranziciji. **Zapravo, gospodarski rast od 4% treba biti praćen poticanjem navika svih tvrtki u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu da godišnje uposle 4% novih radnika.** Prakticiranjem takvog pristupa, kojem se ne može poreći logičnost, na sadašnjih oko 42.000 uposlenih u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu u iduće četiri godine moglo bi se uposliti blizu 8.000 novih radnika. **U poticanje bržeg i masovnijeg zapošljavanja mogao bi se, primjerice, usmjeravati dio sredstava prikupljenih Porezom na dodanu vrijednost (PDV).** Osim toga, postoje goleme mogućnosti za razvoj poljoprivredne i stočarske proizvodnje u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu. **Prema kvalificiranim procjenama stručnjaka agronoma u idućem četvorogodišnjem razdoblju u ruralnim područjima Hercegovačko-neretvanske županije moglo bi se uposliti više od 10.000 stanovnika.** To bi radikalno, u pozitivnom smislu, učinilo vedrijom sadašnju «crnu sliku» gospodarstva i (ne)zaposlenosti u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu.

Ovo su samo neke zamisli o rješavanju problema u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu koje su se učinile nezaobilaznim istaknuti u uvodu. Analitička razrada svih pet zahtjeva Građanske liste Hercegovačko-neretvanske županije/kantona slijedi na stranicama ovog uratka. Ispravnim se čini svih pet zahtjeva Građanske liste shvatiti kao konkretan i obvezujući signal kandidatima i strankama koji na izborima 2.006. godine budu izabrani u tijela vlasti Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. **Vlast koja želi biti pametna, ne oglašuje se o glas javnosti.**

SOCIJALNA ZAŠTITA - ANALIZA

Zakoni o socijalnoj skrbi/zaštiti su jedan od važnijih kamena temeljaca socijalne države. U zemljama Europske unije, uopće u središnjim državama, ambiciozni političari u velikoj mjeri svoje predizborne kampanje zasnivaju javno se obvezujući na rješavanje socijalnih problema i neodgodivo pomaganje socijalno ugroženima ukoliko osvoje vlast. Predstojeći izbori u BiH, zakazani za listopad/oktobar ove godine, dobra su prilika da građani (glasači) u Hercegovačko-neretvanskoj županiji u javnim raspravama, ambicioznije no što je bio slučaj ranije, zahtijevaju od političkih stranaka i kandidata praktično rješavanje socijalnih problema. Nije pretjerano reći kako socijalno (pr)opadanje stanovništva poprima zabrinjavajuće, neki bi rekli dramatične, razmjere. Kod većine lokalnih političara uočljivo je odsustvo navike da se kontinuirano, za vrijeme trajanja cijelog mandata na dužnosti na koju su izabrani, hvataju u koštac sa nagomilanim socijalnim nedaćama.. Umjesto toga, rasprostranjena je praksa da se dužnosnici sjete socijalno ugroženih tek neposredno uoči izbora kako bi ponovo ishodili njihovu naklonost na glasačkim mjestima.

Trenutačno, prema službenim podacima, **stalnu socijalnu pomoć na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona prima oko 1.000 osoba.** No, broj osoba na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona kojima je potrebna socijalna pomoć, znatno je veći. Prije prošlogodišnjeg stupanja na snagu Zakona o socijalnoj skrbi/zaštiti na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona bilo je, prema službenoj evidenciji, **2.400 osoba sa tzv. socijalnom iskaznicom** posredstvom koje su ostvarivali stalnu socijalnu pomoć. Primjenom Zakona o socijalnoj skrbi/zaštiti ove su socijalne iskaznice postale nevažeće, odnosno pristupilo se njihovoj provjeri (reviziji) kako bi se na temelju nalaza liječničke komisije ustanovilo tko je radno nesposoban te mu je potrebna stalna socijalna pomoć. Provjera (revizija) tih socijalnih iskaznica još je u tijeku tako da se gotovo svakodnevno povećava broj korisnika stalne socijalne pomoći na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona.

Vlasnici ranijih socijalnih iskaznica nezadovoljni su što se provjera (revizija), po njihovom mišljenju, odvija sporo. Više od tisuću vlasnika ranijih socijalnih iskaznica dulje od godinu dana ne primaju socijalnu pomoć.

Oni priznaju kako od dužnosnika, koji budu izabrani u tijela vlasti na izborima u listopadu ove godine, očekuju ubrzavanje provjere (revizije) ranijih socijalnih iskaznica.

Korisnici stalne socijalne pomoći, kako je službeno potvrđeno, istodobno imaju i zdravstveno osiguranje. To zdravstveno osiguranje smatra se važnijim od stalne socijalne pomoći koja mjesečno iznosi, prema službenim podacima, 56 konvertibilnih maraka. Uzme li se u obzir da socijalno ugroženi imaju pravo sudjelovati na izborima, onda **2.400 vlasnika ranijih socijalnih iskaznica na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona svojim glasovima mogu doprinijeti izboru budućih dužnosnika u tijelima vlasti koji će se boriti za ostvarivanje njihovih prava.**

Socijalni djelatnici priznaju kako je broj socijalno ugroženih u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu znatno veći od 2.400 registriranih, ali mnogi od njih nisu upućeni u zakonsko pravo na socijalnu pomoć. Nužnim se čini ulaganje napora u educiranje glasača kako bi se kod njih razvila praksa vrednovanja dužnosnika (kandidata) na temelju dugotrajnijih rezultata, a ne na temelju improvizirane slatkorječivosti uoči izbora.

Kolikogod Zakon o socijalnoj skrbi/zaštiti Hercegovačko-neretvanske županije/kantona pružao mnoštvo potencijalnih mogućnosti za, ako ništa drugo onda makar ublažavanje narastajućih socijalnih problema, taj zakon ima i krupnu manjkavost. Njime uopće nije regulirana zaštita obitelji s djecom u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu. Takav nedostatak zakonske regulative nužno je hitno ukloniti. Prema objašnjenjima socijalnih djelatnika jedan od glavnih razloga što Hercegovačko-neretvanska županija nema Zakona o zaštiti obitelji s djecom je bojazan lokalnih tijela vlasti da bi takav zakon opteretio županijski proračun. Stoga se, kako se kaže, čeka donošenje Federalnog zakona o zaštiti obitelji s djecom koji je u proceduri. Vjeruje se kako će se Federalnim zakonom o zaštiti obitelji s djecom osigurati i federalna proračunska sredstva za provođenje tog zakona. Zaštita obitelji s djecom, dječji doplatci, porodiljne naknade...naprosto su civilizacijska tekovina koja ne bi smjela biti predmetom kalkulantskog taktiziranja hoće li zakonsku brigu za to preuzeti Federacija BiH ili Županija. One, kojima je potrebna zakonsko-financijska zaštita djece, ne smije se pretvoriti u taoce iščekivanja hoće li za takvu zaštitu biti nadležna Federacija BiH ili Županija.

Prema službenim podacima **na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona godišnje se prosječno rodi oko 2.200 djece.** Ta djeca, odnosno njihovi roditelji, ne primaju nikakve dječje doplatke, a majke nemaju gotovo nikakvu porodiljnu naknadu. Prema svjedočenju majki-rodilja poslodavci u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu porodiljama plaćaju odsustvo samo 40-ak dana zbog, kako se obrazlaže,

“privremene spriječenosti za rad.” Stoga mnoge majke, prema neslužbenim informacijama njih oko 500 iz Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, osobito u pograničnim područjima, prijavljuju svoje prebivalište u susjednoj Hrvatskoj gdje odlaze i na porođaj radi stjecanja mogućnosti za dobivanje porodiljne naknade koja je u Hrvatskoj zakonom regulirana. Ozakonjivanje zaštite obitelji s djecom u Hercegovačko –neretvanskoj županiji/kantonu neodgodiva je nužnost. Čini se kako se stvara prilika da glasači u Hercegovačko-neretvanskoj županiji obvežu kandidate i političke stranke, koji će sudjelovati na predstojećim izborim, na bezrezervno ubrzavanje donošenja nedostajućeg Zakona o zaštiti obitelji s djecom. Političkim strankama i kandidatima, koji u listopadu/oktobru osvoje vlast u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu, treba izručiti neizostavnu obvezu praktičnog provođenja zaštite obitelji s djecom. Briga o obiteljima s djecom znak je samopoštovanja društvene zajednice. Izbjegavati brinuti se o djeci znači unaprijed oduzimati sebi vlastite perspektive. Bez ulaganja u dijete, dakle u čovjeka, nemoguće je računati na dugoročniji napredak. Oklijevanjem zaštite obitelji sa djecom sije se sjeme za odustajanje mladih od zasnivanja bračnih (obiteljskih) zajednica. Odsustvom brige o zaštiti djece također se obeshrabruje već postojeće brakove za stjecanje više djece. **Ostavljati obitelji bez zaštite za djecu u svojoj biti znači kumovati bijeloj kugi u Hercegovačko-neretvanskoj županiji.**

Osim nebrige za obitelji s djecom, u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu je zapostavljena i zaštita civilnih žrtava rata. U Ministarstvu rada Federacije BiH su potvrdili kako su Hercegovačko-neretvanska i Zeničko-dobojska jedine županije/kantoni koje još nisu donijele Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji na temelju istoimenog Federalnog zakona. Ovaj Federalni zakon Službene novine su objavile 1999. godine. Tim zakonom, kojeg se u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kanton već sedam godina izbjegava usvojiti, regulira se zaštita obitelji s djecom osiguravanjem “materijalnih i drugih davanja radi pomaganja u podizanju, odgoju i zbrinjavanju djece, kao i njihovom osposobljavanju za samostalan život.” Također, ovim Federalnim zakonom civilna žrtva rata (invalid) kojoj je nužna pomoć, definirana je kao “osoba kod koje je nastupilo oštećenje 60% zbog rane, povrede ili ozljede” u ratnim okolnostima.

ZAKLJUČAK

Posve je opravdano očekivati od tijela vlasti Hercegovačko-neretvanske županije/kantona da na temelju već postojećeg Federalnog zakona po hitnom postupku donese zakon koji bi zaštitio obitelji s djecom i civilne žrtve rata.

Tim zakonom neizostavno se obiteljima s djecom treba osigurati:

- dodatak na djecu
- naknada umjesto plaće uposlenim roditeljama
- novčana pomoć za vrijeme trudnoće i porođaja ženama koje nisu u radnom odnosu
- jednokratnu pomoć za opremu novorođenom djetetu
- školarine i stipendije nadarenim (siromašnim) učenicima.

A za civilne žrtve rata (invalidne) s najmanje 60% invaliditeta u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu zakonom treba bezuvjetno osigurati:

- osobnu invalidninu
- dodatak za djecu čiji je roditelj (ili roditelji) invalid
- pomoć u liječenju invalida
- nabavku ortopedskih pomagala invalidima.

INSPEKCIJSKA SLUŽBA

U Hercegovačko-neretvanskoj županiji iznimno je izražen problem radnika koji rade na crno. Takvoj vrsti uposlenja pribjegavaju poslodavci jer ih oslobađa materijalnih izdataka (npr. zdravstveno osiguranje) za radnike. Ali i kod samih radnika je rasprostranjena praksa pristajanja na rad na crno jer ih to dovodi u poziciju bržeg pronalaska posla i kakve takve zarade. Jednostavnije rečeno rad na crno je za poslodavce «popularan» zbog interesa, a za radnike zbog nužde.

Stara izreka kaže: nužda zakon mijenja.

Detaljnji uvid u složenost poteškoća vezanih za rad na crno omogućit će nam mjesečni službeni tabelarni pregled izvješća o inspekcijskoj kontroli Hercegovačko-neretvanske županije/kantona u oblasti radnih odnosa i u oblasti zaštite na radu.

OBLAST RADNIH ODNOSA

Tablica 1.

SUBJEKT KONTROLE	Pregled			Broj angažiranih lica suprotno zakonu	Djelovanjem inspekcije zasnovalo radni odnos
	redovni	usmjereni	kontrolni		
Poslodavac -pravna osoba-	59	2	32	22	16
Poslodavac -fizička osoba	33	0	6	8	2
UKUPNO	92	2	38	30	18
	132				

ANALIZA TABLICE 1.

Ovaj tabelarni pregled otkriva kako je u ukupno 132 inspekcijske kontrole čak u 30 slučajeva pronađeno da su uposlenici radili suprotno zakonu, dakle na crno. To znači kako je **oko 23%, ili čak blizu jedne četvrtine (1/4) uposlenika radilo na crno.**

Taj podatak ne bi trebao nikoga ostaviti ravnodušnim. Inspekcijski dužnosnici potvrđuju kako nerijetko ima slučajeva da se u inspekcijskim kontrolama pronađe i do jedne trećine (1/3) onih koji rade na crno.

Tako masovni rad na crno trebao bi potaknuti širu društvenu akciju na njegovom iskorijenjivanju. Nije pretjerano reći kako je rad na crno, zapravo, povratak na robovlasničke odnose u kojima je radnik potpuno obespravljen. Čini se kako na suzbijanju tako rasprostranjenog rada na crno svoj glas, jače no do sada, trebaju dići i sindikalne organizacije u Hercegovačko-neretvanskoj županiji.

No, težište je, ipak, na razvijanju efikasnijeg angažmana inspekcije, što u svojoj konačnici znači jačanje uloge lokalnih državnih tijela čiji su dio inspekcijske službe. Ispravnim se čine zamjerke kako je sadašnji inspekcijski angažman zasnovan na starim propisima koji u većoj mjeri limitiraju uvođenje reda u oblast radnih odnosa nego što bi doprinosili efikasnosti inspekcije.

OBLAST ZAŠTITE NA RADU

Tablica 2.

SUBJEKT KONTROLE	PREGLED		Broj izdatih rješenja	
	redovni	kontrolni	o otklanjanju nedostataka	o zabrani rada
Poslodavac -pravna osoba-	37	18	10	15
Poslodavac -fizička osoba-	23	21	11	0
UKUPNO	60	39	21	15
	99			

ANALIZA TABLICE 2.

Sagledavanjem ovog tabelarnog pregleda uočavamo da je od ukupno 99 inspekcijskih kontrola u 21 slučaju izdano rješenje za otklanjanje nedostataka u oblasti zaštite na radu. Dakle u više od jedne petine kontroliranih slučajeva inspektori su tražili uklanjanje nedostataka. Od ukupno 99 inspekcijskih kontrola, prikazanih ovom tabelom, u 15 slučajeva izdano je rješenje o zabrani rada uposlenika na crno. Na udaru su, dakle, radnici na crno koji ostaju bez posla, a ne poslodavci . Poduzeća, i privatni poslodavci ostaju netaknuti.

ZAKLJUČAK

Ova dva tabelarna prikaza o inspekcijskim nalazima u oblasti radnih odnosa i u oblasti zaštite na radu u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu pokazuju kako niti u jednom slučaju nije kažnjen poslodavac (poduzeće). Inspekcijski dužnosnici ističu kako su potrebni novi propisi koji bi inspekcijskim službama dali veće ovlasti.

Dakle, potrebno je donošenje zakona koji bi inspekciji dao ovlasti za izravno kažnjavanje poslodavaca (poduzeća), odnosno donošenje zakona koji bi inspekciji omogućio izricanje zabrane nezakonitosti u poduzećima. Znade se dogoditi, potvrđuju inspekcijski dužnosnici, da se utvrdi kako poslodavci nemaju valjano odobrenje, odnosno dozvolu, za svoj rad od općinskih tijela. U takvim slučajevima, kako se objašnjava, inspekcija iz oblasti radnih odnosa i iz oblasti zaštite na radu je nemoćna, jer nema zakonskih ovlasti za rigoroznije postupanje.

Ovdje se čini korisnim podsjetiti na iskustva inspekcijskih službi u susjednoj Hrvatskoj. Primjerice na Jadranskoj obali je bez oklijevanja srušeno na stotine luksuznih objekata nakon što je inspekcija utvrdila da su oni bespravno, dakle nezakonito, izgrađeni. Ilustrativan je i primjer bivšega Hrvatskog ministra vanjskih Poslova Miomira Žužula. On je bio prinuđen napustiti tu reprezentativnu diplomatsko-političku funkciju nakon što je inspekcija otkrila da je kao državni dužnosnik svojoj supruzi, navodno, pomogao u nezakonitom stjecanju dionica u jednoj tvrtki.

Još jedna anomalija daje poslodavcima manevraskog prostora za izbjegavanje izmirivanja obveza prema radnicima koje su primili na rad na crno. Nakon otkrivanja kršenja prava radnika inspekcija podnosi prekršajnu prijavu kojom bi se poslodavce dovelo u situaciju da omoguće radnicima na crno zasnivanje radnog odnosa. No, poslodavce takve prekršajne prijave uglavnom ne uznemiravaju jer postupci rješavanja tih prekršajnih prijava traju najčešće i po desetak mjeseci, a katkad i dulje od godinu dana. **Takva sporost u rješavanju prekršajnih prijava, zapravo, pogoduje poslodavcima jer ih to manje košta nego da za to vrijeme plaćaju stalno uposlenog radnika.**

Rad na crno u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, potvrdili su inspektori, najrasprostranjeniji je u ugostiteljstvu. Pri tomu su i poslodavci (ugostitelji) i radnici na crno razvili posebnu vrstu lukavstva: radnike na crno u lokalima i restoranima najčešće se angažira

u poslijepodnevnim i večernjim satima nakon što inspekcijskim službama prestane radno vrijeme. Takvoj vrsti «snalažljivosti» sve učestalije pribjegavaju i građevinski poslodavci, ali i građevinski radnici na crno. Otvorenije rečeno, **nisu rijetke ni pojave da radnici sa već reguliranim stalnim radnim odnosom nakon završetka radnog vremena u predvečernjim ili večernjim satima odlaze raditi na crno kod ugostitelja ili na «bauštelu» kod građevinara.**

Inspektori svjedoče kako se u svom poslu susreću i sa slučajevima lažnog predstavljanja (identiteta) radnika na crno. Javna je tajna, da posebice u ugostiteljstvu rade djevojke iz istočnoeuropskih zemalja čiji je identitet katkad teško utvrditi ako su dio krijumčarskog lanca. Čini se kako je u takvim slučajevima prokrijumčarenih ugostiteljskih radnica potrebna i ambicioznija pomoć sigurnosnih službi.

U inspekcijskim kontrolama u Hercegovačko-neretvanskoj županiji uočena je još jedna pojava. Naime, nakon inspekcijske intervencije i zahtjeva da se radnike na crno primi u stalni radni odnos poslodavci tako i postupe, ali samo «formalno.» **No, tek naknadnim provjerama znade se ispostaviti da se i nakon «formalnog» stalnog zasnivanja radnog odnosa ne uplaćuje doprinos za mirovinsko/penzijsko invalidsko osiguranje.**

To govori kako je nužno uspostaviti čvršću suradnju između inspekcijskih službi i zavoda za mirovinsko/penzijsko invalidsko osiguranje (MIO/PIO). Nikad se ne treba umoriti tražiti od političkih stranaka i njihovih kandidata, osobito u predizbornoj kampanji, ambicioznije zauzimanje za takva zakonska rješenja koja bi dala veće ovlasti inspekcijskim službama. Suzbijanje rada na crno jedan je od ključnih doprinosa u stvaranju sređenog društva. Masovno prakticiranje rada na crno znak je zahrđalosti institucija sustava. Bez sustavnog eliminiranja rada na crno poslodavci neće razvijati naviku poštivanja prava svojih uposlenika. Jednako tako eventualni daljnji procvat rada na crno značio bi nastavak gubljenja samopoštovanja samih radnika na crno.

STRATEGIJA RAZVOJA POLJOPRIVREDE I STOČARSTVA

U HERCEGOVAČKO – NERETVANSKOJ ŽUPANIJI /KANTONU

Hercegovačko-neretvanska županija/kanton obuhvaća 16,9% teritorija Federacije BiH. Po veličini je druga županija/kanton u Federaciji BiH. Svojom raznovrsnom –mediteranskom, planinskom i kontinentalnom konfiguracijom zemljišta Hercegovačko-neretvanska županija/kanton nije klasični poljoprivredni (ravničarski) teritorij, ali unatoč tomu posjeduje zavidne potencijale za razvitak poljoprivrede.

Čini se kako su u pravu oni koji tvrde kako je kombinacija sunca, zemlje i vode neiscrpan izvor poljoprivrednih mogućnosti Hercegovačko-neretvanske županije. To se posve ispravno zapaža u radu pod naslovom «Strategija razvoja poljoprivrede Hercegovačko-neretvanske županije», što su ga zajednički sačinili Agromediteranski fakultet Mostar, Agronomski institut Mostar i Poljoprivredni fakultet Sarajevo. Stručna promišljanja iz te publikacije bila su poticajna i za naš analitički prikaz strateških perspektiva poljoprivrede i stočarstva u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu.

Meditersko područje

Mediterski dio Hercegovačko-neretvanske županije prostire se na području općina Neum, Stolac, Ravno, Čapljina, Čitluk i dio područja Mostara. Glavna karakteristika ovog područja su vruća ljeta i blage i kišne zime. Neposredna blizina Jadranskog mora utječe na temperaturu zraka. Veliki broj sunčanih dana tijekom godine i obilje svjetlosti daju posebno obilježje ovom prostoru. Takve klimatske karakteristike, tvrde stručnjaci, nadnaravno pogoduju poljoprivredi i razvitku stakleničko-plasteničke proizvodnje. Vegetacijsko razdoblje u ovom dijelu Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, kako su izračunali agronomi, tijekom godine traje i do 300 dana. Mrazevi tijekom vegetacijskog razdoblja su rijetki, ali kada se dogode, nažalost nanose veliku štetu.

Planinsko i kontinentalno područje

Planinsko i kontinentalno područje Hercegovačko-neretvanske županije/kantona zahvaća dio mostarskog prostora, te općine Konjic, Jablanica i Prozor-Rama. Većina tog prostora je brdsko-planinska s oštrom klimom. Smjene poplava i sušnih razdoblja na ovom području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona ne idu u prilog poljoprivredi.

Hidrografija

Glavni vodeni potencijal Hercegovačko-neretvanske županije/kantona je rijeka Neretva s pritokama: Neretvica, Rama, Grabovica, Drežnica, Buna, Radobolja, Trebižat, Krupa i Bregava. Takav vodeno-riječni fond pruža goleme mogućnosti navodnjavanja što iznimno pogoduje proizvodnji hrane.

Zdrava hrana

Klimatsko-hidrografske predispozicije u većem dijelu Hercegovačko-neretvanske županije/kantona golema su dragocjenost za proizvodnju zdrave hrane. A šanse za proizvodnju sve većih količina zdrave hrane rasti će istodobno s integracijom Bosne i Hercegovine u euroatlanske institucije. Europska unija, u čije uključenje teži i BiH, od naše će zemlje očekivati upravo proizvodnju zdrave hrane. Potrebe Europske unije za zdravom hranom će se povećavati, a to je golema prilika za Bosnu i Hercegovinu, dakle i za Hercegovačko-neretvansku županiju da iskoristi svoje prirodne potencijale.

Osposobljavanje zemljišta

Unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje nezamislivo je bez osposobljavanja zemljišta. **Hercegovačko-neretvanska županija ni približno nije konsolidirala svoje zemljišne potencijale.** S jedne strane zapuštene su i ostale neiskorištene znatne poljoprivredne površine, a s druge strane na vrlo škrtim površinama krša naporno živi veliki broj pučanstva. Čini se kako će se u nadolazećim okolnostima trebati uložiti napore da se zapuštene zemljišne površine preobrate i osposobe za poljoprivrednu proizvodnju i stočarstvo. Takvu vrstu napora osobito će morati poticati državna (lokalna) tijela vlasti, ukoliko se želi zaustaviti trend iseljavanja i sa područja Hercegovačko-neretvanske županije/kantona.

Stručnjaci su ustanovili kako **Hercegovačko-neretvanska županija/kanton ima 223 tisuće hektara poljoprivrednog zemljišta. Od tih površina katastarski su kao privatno poljoprivredno zemljište registrirane 134 tisuće hektara, odnosno oko 60% ukupnog poljoprivrednog fonda zemljišta.** Prema stručnim statistikama unutar tog privatnog zemljišta samo je oko 65 tisuća hektara ili 48% obradivo. To znači da je više od polovice privatnog zemljišta u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu do sada bilo neobradivo.

Znatan dio tog neobradivog privatnog zemljišta su pašnjaci, ali upravo je to činjenica na kojoj treba graditi planove za ambiciozniji razvoj stočarstva na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona.

Nužno je uočiti kako na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona čak 89 tisuća hektara čine različite kategorije poljoprivrednog zemljišta u državnoj svojini. Riječ je uglavnom o nekada, kako se to zvalo, društveno-organiziranoj, odnosno Hepokovoj, te zadružnoj i ostaloj općedruštvenoj svojini. Te zemljišne površine trenutačno se samo djelomično koriste. Nužno će biti što žurnije obaviti vlasničku pretvorbu tog zemljišta i urediti ga za poljoprivrednu proizvodnju. Radi se o zemljišnim resursima čije bi aktiviranje moglo doprinijeti procvatu, kako tvrde stručnjaci, sitnog stočarstva, ekoloških žitarica i ljekovitog bilja. Jedino takav pristup korištenju, sada neiskorištenih, površina nekadašnjeg državnog i zadrugarskog zemljišta, čini se poželjnim. Aktiviranjem tog zemljišta ojačala bi se cjelokupna ekonomska-gospodarska slika Hercegovačko-neretvanske županije, uposlio bi se znatan broj neuposlenih. I, što je iznimno važno, to bi doprinijelo stvaranju entuzijazma o mogućnosti razvoja modernog farmerstva na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Bogati farmer je jedan od temelja perspektivnog društva.

U državnim (lokalnim) tijelima vlasti Hercegovačko-neretvanske županije/kantona neodgodiva je potreba stvarati ambijent koji bi praktično stimulirao poticajne mjere za razvoj farmerstva i poljoprivrede. Vrijeme velikih poduzeća, kakvi su recimo bili Hepok ili Soko, nepovratno je prošlo. To su, u znatnoj mjeri bile i političke tvrtke s kojima je bivši komunistički režim želio legitimirati svoju uspješnost. Sada je općepoznato da su rukovodeće strukture u takvim poduzećima, pa i zapošljavanja u njima dominantno bili selektirani po političkoj liniji. Tzv. politička podobnost ispoljavana je članstvom u komunističkoj partiji ili barem otvorenim simpatiziranjem komunističke partije, a to je najčešće značilo i kartu za posao, kredit... Ova usputna digresija ne treba se smatrati suvišnom. Njena je svrha upozoriti kako u priželjkivanom oživljavanju poljoprivrede i stočarstva na području Hercegovačko-neretvanske županije treba unaprijed eliminirati svaku moguću novu političku podobnost. Umjesto bilo kakve političke podobnosti, osobito kada se govori o razvoju poljoprivrednog i stočarskog sektora, treba stimulirati marljivost, radišnost, poštenje... Neizostavno je potrebna preobrazba mentaliteta.

Ograničavajući čimbenici

Nedvojbeno je da Hercegovačko-neretvanska županija/kanton posjeduje goleme, uz to još i neiskorištene, resurse za razvoj poljoprivrede i stočarstva. No, bilo bi pogrešno promišljanje o strategiji unapređenja poljoprivrede i stočarstva zasnovati jedino na prirodnim resursima. Postoje i uočeni ograničavajući čimbenici koje će, kako to opravdano upozoravaju stručnjaci, biti nužno eliminirati ako se želi ostvariti porast profitabilnosti poljoprivrednih gospodarstava. Ukorijenjen je tradicionalni način gospodarenja. Glavna osobina takvog gospodarenja je što domaćinstva teže što većoj proizvodnji, ali za vlastite potrebe, pri čemu se, posebice, ne vodi računa o isplativosti, odnosno profitabilnosti proizvedenih poljoprivrednih kultura.

Čini se, kako će biti potrebno uložiti napore na educiranju poljoprivrednih domaćinstava da se odluče za uzgajanje onih poljoprivrednih kultura koja će im donositi zaradu. Primjerice, na području Hercegovačko-neretvanske županije, s obzirom na njene klimatske preduvjete, postoje goleme mogućnosti za uzgoj voća. Ali, dojam je kako ne postoji niti elementarna informiranost o potrebama svjetskog tržišta za voćem. Osim toga, poznavatelji poljoprivrednih trendova, tvrde kako se na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona dobro kaska u korištenju jeftinih sustava za navodnjavanje. Taj se nedostatak može ukloniti bez većih poteškoća, odlaskom domaćih poljoprivrednika u Italiju ili Mađarsku radi stjecanja praktičnih znanja kako se relativno jeftino može riješiti sustav navodnjavanja toliko potreban sušnoj Hercegovini.

I u stočnoj proizvodnji se zapažaju ograničavajući čimbenici. Glavna je manjkavost, prema mišljenjima stručnjaka, nedostatak znanja o koristima popravljanja proizvodnih mogućnosti prirodnih livada i pašnjaka kakvim obiluje Hercegovačko-neretvanska županija. Opravdano se upozorava kako nedostaju i praktična znanja o hranjenju stoke, osobito podmlatka tijekom zime. Na mjestu su i zamjerke kako nedostaju znanja o mogućnostima pospješenja reprodukcije (kasno telenje i kasno dobijanje teladi). Osim toga još uvijek se nedovoljno koriste plemenite pasmine bikova. No, čini se kako i ove manjkavosti nisu nepremostive. Uz malo organiziranog napora proizvođače stoke se može upućivati na višednevne stručne ekskurzije u zemlje sa bogatom tradicijom stočne proizvodnje kako bi na licu mjesta stekli praktična, a ne samo teorijska, znanja o modernim trendovima u stočnoj proizvodnji. Takvi odlasci domaćih stočnih proizvođača u, primjerice, Francusku, Španjolsku, pa i Argentinu - zemlje razvijene stočarske proizvodnje, bio bi od nemjerljive koristi. Isto

tako ne čini se većom poteškoćom pozvati proizvođače stoke iz takvih zemalja u posjet u Hercegovinu kako bi svojim savjetima pomogli domaćim stočarima usavršavati proizvodnju. Nije naodmet reći kako je takav praktični način usvajanja, neki bi rekli transfera, znanja za stočne proizvođače višestruko efikasniji nego eventualno nuđenje im stručne literature na tu temu. Proizvođači stoke nisu studenti koji bi visjeli nad knjigom. Proizvođači stoke su radnici, za njihov napredak u stjecanju znanja mnogo je korisnije praktično na terenu vidjeti primjenu potrebnih znanja, ili saslušati praktičnu sugestiju već iskusnih proizvođača stoke.

Dostizanje masovnije poljoprivredne i stočarske proizvodnje nije lagan i brzo ostvariv cilj. To je proces kojeg treba otvoriti već ovog trenutka. Teško će biti očekivati bilo kakve opipljivije pozitivne rezultate ako bi državna (lokalna) tijela ostala troma, neambiciozna, jednom riječju nezainteresirana za ozbiljniji angažman u sustavnom pokretanju poljoprivrede i stočarstva. Čini se kako nije pogrešno istaknuti da političke stranke, bilo da su na vlasti ili u oporbi, u svojim programima ili praktičnim angažmanom u institucijama, propuštaju snažnije se zauzeti za razvoj poljoprivrede i stočarstva.

Domaći političari stekli su rasprostranjenu naviku maratonskih sastančenja, sjedenja pretežito u raskošnim uredima, korištenja luksuznih vozila...Uz časne iznimke domaći nam političari izgledaju kao filmske ili sportske zvijezde kojima je prvenstveno stalo slikati se za novine i televiziju, a ne rješavati nagomilane probleme glasača. Prava je rijetkost vidjeti nekog od domaćih političara u posjeti seoskim sredinama, domaćinstvima koja se muče u poljoprivrednoj i stočarskoj proizvodnji.

Ako se nastavi takva nezainteresiranost za rješavanje problema sela, odnosno poljoprivrednih i stočarskih proizvođača, onda će se nastaviti i trend pomjeranja seoskog stanovništva u gradove. A to onda znači kako ćemo imati prenaseljene i neurotične gradove s jedne, i prazna sela i opustošeno zemljište s druge strane. Zapravo, to nas vodi u jednu novu podjelu BiH: na krcate gradove i čaršije i nenaseljena ruralna područja. Ima razloga za povjerovati kako bi upravo Hercegovacko-neretvanska županija/kanton mogla biti predvodnik u Bosni i Hercegovine u zaustavljanju pražnjenja sela. Bez zadovoljnog seljaka, bogatog poljoprivrednika i stočara nema sretno zemlje. Države koje uspiju sačuvati vrenje seoskog života imaju se pravo nadati vlastitoj perspektivi. Paradoksalno je da se u Hercegovacko-neretvanskoj županiji/kantonu, pa i u cijeloj BiH, kupuje gotovo isključivo uvozno voće unatoč toliko potencijalnih plantaža za sađenje voća ili pašnjaka za uzgoj stoke. Za

ponišćavanje takvog paradoksa najprije je potrebno prepoznati vlastite prirodne predispozicije i cijeliti vlastite vrijednosti.

Nije zaćudujuće što u BiH koristimo uvozne mobitele jer nemamo ni uvjeta ni predispozicija za njihovu proizvodnju. Ali, jeste zaćudujuće kada na tržnicama i u trgovinama kupujemo gotovo isključivo uvezene jabuke ili mlijeko.

POLJOPRIVREDNO STANJE U OPĆINAMA HERCEGOVAĆKO- NERETVANSKE ŹUPANIJE/KANTONA

Ćapljina

Općina Ćapljina se prostire na ukupno 25.600 hektara površine, od ćega na poljoprivredno zemljište otpada 15.696 hektara ili 61%. Od ovog poljoprivrednog zemljišta oko 7.200 hektara je u privatnom obiteljskom gospodarstvu, a preostalih oko 8.500 hektara se smatra državnim sektorom.

Glavno obilježje trenutadne poljoprivredne proizvodnje je izvansezonsko i rano povrće uz nešto cvijeća u zatvorenom prostoru. Plastenićkom proizvodnjom, kako se navodi u službenim statistikama, bavi se oko 2.500 domaćinstava.

Stručne preporuke za razvoj poljoprivrede na ćapljinskom području u prvi plan istiću izgradnju vodonatapnih sustava i zaustavljanje nekontroliranog uvoza. Također se zagovara jaćanje stručnih poljoprivrednih službi. Naglašava se kako je potrebno favorizirati proizvodnju breskvi, nektarina, šipka i smokve. Predlaže se da se na neobraćenom zemljištu zasade voćnjaci. Također se zagovara povratak ugleda vinogradarstvu na području općine Ćapljina, i sprječavanje odumiranja autohtonih vinskih sorti kao što su blatina i Źilavka. Traži se podrška proizvodnji cvijeća. Potiće se educiranje poljoprivrednika za udruživanje radi izlaska na vanjsko tržište, osobito u vinarstvu. Stručnjaci izrićito traže zaustavljanje vaćenja šljunka iz Neretve na ćapljinskom području i sprječavanje zagaćivanja Neretve. Posebno se upozorava na potrebu ulaganja u tehnićko-tehnoloćko unaprjećivanje poljoprivrede na području oćine Ćapljina radi sprječavanja šteta koje znaju izazvati mrazevi ili suše.

Čitluk

Općina Čitluk obuhvaća područje od 18.100 hektara i prostorno je najmanja općina Hercegovačko-neretvanske županije. Od cjelokupnog teritorija općine Čitluk poljoprivredno zemljište čini blizu 9.700 hektara ili 53,3%. Oko 6.000 hektara poljoprivrednog zemljišta privatno je obiteljsko gospodarstvo, a preostalih blizu 3.700 hektara evidentirano je kao državno vlasništvo. Više od 40% oranica na Čitlučkom području je neobrađivo, što stručnjaci ocjenjuju kao dokaz odsustva motiva za bavljenje poljoprivredom.

Stručnjaci posebice preporučuju da se na Čitlučkom području nastavi razvitak već afirmiranih domaćih sorti vina i zakonsko unaprjeđenje vinogradarstva. U tom se kontekstu očekuju temeljitija planiranja za obimnija investiranja u vinograde. Naglašava se kako su planine Vran i Ljubuša ljeti, a Brotnjo zimi pogodne za razvitak ovčarstva. Zahtjevi za stavljanjem poljoprivrede na čitlučkom području u funkciju vjerskog turizma posve su razumni ima li se u vidu važnost dolaska milijuna hodočasnika u Međugorje. Čitlučani s pravom traže veće otkupne cijene duhana.

Jablanica

Općina Jablanica prostire se na 30.100 hektara površine, što je svrstava među srednje velike općine u Hercegovačko-neretvanskoj županiji. Od ukupnog prostora poljoprivrednog je zemljišta 9.800 hektara ili 32,6%. Od tog poljoprivrednog zemljišta veći dio, odnosno 6.200 hektara je državno vlasništvo, a preostali manji dio, odnosno 3.600 hektara je privatno obiteljsko gospodarstvo.

Glavne šanse za razvitak jablaničkog područja daju se stočarstvu i ribarstvu. Stručnjaci se slažu kako treba nastaviti s pokretanjem projekata malog biznisa u ribarstvu, peradarstvu i cvjećarstvu. Izričito se traži uklanjanje zapreka u izvozu ribe s jablaničkog područja. Logičnim se mogu ocijeniti i zahtjevi za deminiranjem Čvrsnice. Jablaničani se također zauzimaju za bolje organiziranje plasmana janjadi, povrćanja

pozasa0.Tc 2sa b eljanjsj povr

abe

Konjic

Područje općine Konjic obuhvaća 116.900 hektara i prostorno je, nakon mostarskog područja, najveća općina u Hercegovačko-neretvanskoj županiji. Konjička općina se ubraja u slabo naseljena područja u BiH. Od ukupne površine na poljoprivredno zemljište otpada 42.400 hektara ili 36% konjičkog teritorija. Veći dio poljoprivrednog zemljišta, odnosno oko 26.900 hektara pripada privatnim obiteljskim gospodarstvima a preostalih 15.500 hektara registrirano je kao državno vlasništvo.

Općina Konjic raspolaže i značajnim vodenim resursima koji se sastoje od golemih oborina i bogatog sliva rijeke Neretve, te Boračkim i Blatačkim jezerom kao prirodnim i Jablaničkim jezerom kao umjetnim. Svi ti vodeni resursi važan su izvor navodnjavanja poljoprivrednih površina na konjičkom području. Općinu Konjic se ubraja u ona područja koja su za vrijeme nedavnog rata pretrpjela ogromne materijalne štete. Ratni kaos prepolovio je stočni fond na teritoriji općine Konjic, uništeni su brojni nasadi voćaka, te oštećeni gospodarski objekti.

U strategijske smjernice za razvoj konjičke općine stručnjaci posebice ističu razvoj stočarstva, voćarstva pa i vinogradarstva. Zagovaraju se poticaji za unaprjeđenje ovčarstva, za što, po ocjenama stručnjaka, postoje dobri uvjeti. Upozorava se kako je nužno zaštititi tekuće vode na području općine Konjic radi povećanja proizvodnje ribe.

Mostar

Mostarsko područje obuhvaća 117.500 hektara površine i najveće je u Hercegovačko-neretvanskoj županiji. Od ukupnog prostora 67.300 hektara je poljoprivredno zemljište ili 57,3%., od čega po jedna polovica pripada državnom i privatnom sektoru. Zanimljivo je da je od cjelokupnog državnog zemljišta na mostarskom području samo 650 hektara obradivo, a preostalih više od 33.000 hektara čine pašnjaci. I najveći dio, oko 69% privatnog zemljišta, na mostarskom području također su pašnjaci. Preostalih blizu 10.500 hektara privatnog zemljišta na mostarskom području pretežito su oranice.

Pada u oči kako u strategijskim promišljanjima stručnjaka za mostarsko područje na prvo mjesto izbijaju zamisli o pronalaženju zamjene za industriju koja je nestala. Pri tomu se zagovara edukacija ljudi koji se do sada nisu bavili poljoprivredom, te uspostavljanje natapnih sustava. Posebice se predlaže aktiviranje neiskorištenog zemljišta u Vrapčićima, Klepcima i Žitomisliću, te davanje koncesija. Stručnjaci predlažu na mostarskom području proizvodnju bresaka, jagoda, povrća, grožđa te razvoj ribarstva.

Svi su izgledi da će se Mostar od nekadašnjeg industrijskog središta sve više preobražavati u poljoprivredno- turističko središte.

Neum

Neumska općina obuhvaća područje površine 225 kilometara četvornih (kvadratnih). Od toga je 15.000 hektara poljoprivrednog zemljišta, ili 67%. Gotovo u cijelosti, odnosno 14.000 hektara (oko 93%) poljoprivredno zemljište na neumskom području pripada privatnicima. Preostalih 7% poljoprivrednog zemljišta su uglavnom siromašni pašnjaci, uz neznatne površine (oko 25 hektara) oranice i 2 hektara livada.

U sjevernom dijelu i sada se uzgaja veći broj ovaca pa je proizvodnja ovčijeg sira važan izvor prihoda stanovništva tog podneblja.

Područje općine Neum je klasičan mediteranski ambijent s obiljem ljekovitog bilja. Usmjerenost na razvoj turizma čini se logičnim opredjeljenjem u strateškim razmišljanjima za razvoj te općine.

Prozor-Rama

Općina Prozor-Rama zahvaća područje od 47.000 hektara, pa po veličini zauzima treće mjesto u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu, odmah iza Mostara i Konjica. Ramsko područje pruža raznovrsne uvjete za poljoprivrednu proizvodnju, počev od vinograda, preko ratarsko-voćarskih proizvoda i napokon do uzgoja ovaca. Svojom konfiguracijom i planinskom klimom ramsko područje uglavnom pogoduje stočarskoj proizvodnji.

Poljoprivrednog je zemljišta, od ukupne površine općine Prozor-Rama, tek 44,5% ili oko 21.000 hektara. U najvećoj mjeri, odnosno 73%, poljoprivredno zemljište je privatno vlasništvo, a preostalih 27% je u državnom vlasništvu.

Stručnjaci upozoravaju kako prijeti opasnost odumiranja poljoprivrednih potencijala na području općine Prozor-Rama. Također se upozorava da je šljiva kao obiteljska kultura ugrožena bolestima pa za nju, kao i za ostalo voće, treba pronaći rješenje. Velike livadske i pašnjačke površine, po mišljenjima stručnjaka, mogu se iskoristiti u većoj mjeri za stočarstvo, nego što je to do sada bio slučaj. Zagovara se uvođenje poticajnih mjera za uzgoj i izvoz ribe. Velike vodene površine, kojima obiluje ramsko područje, po stručnim mišljenjima potrebno je proizvodno aktivirati i ekološki zaštititi.

Ravno

Općina Ravno obuhvaća prostor od 331 kilometar četvorni površine. Od toga je 20.700 hektara poljoprivrednog zemljišta, ili 63%. Od poljoprivrednog zemljišta 60 posto pripada privatnim poljoprivrednicima, a preostalih 40% je državno vlasništvo. Državno zemljište je pretežito smješteno u Popovom polju. U projekcijama razvoja općine Ravno upravo se Popovo polje svrstava među potencijalno najveće proizvođače hrane u Hercegovačko-neretvanskoj županiji.

Općina Ravno je iznimno važna zbog svog geopolitičkog položaja. Nedavni rat u BiH počeo je napadom srpskocrnogorskih snaga potpomognutih bivšom JNA na Ravno. Rat je nanio goleme štete na području Ravnog, uništeni su stambeni i gospodarski objekti, dugogodišnji nasadi i poljoprivredna mehanizacija. Zbog malog broja djece općina Ravno ima samo osmogodišnju školu, i jedna je od rijetkih općina u BiH bez srednje škole.

U strateškim razmišljanjima omogućavanje malograničnog prometa poljoprivrednih proizvoda s Dubrovnikom vidi se kao jedna od presudnih šansi za općinu Ravno. Nedavno obnovljena prometnica koja Ravno povezuje s jadranskom obalom od prvorazredne je važnosti za Ravno.

Stolac

Općina Stolac, sa svojih 286 kilometara četvornih površine svrstava se u male općine na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Od ukupne površine

čak 73%, ili blizu 21.000 hektara čini poljoprivredno zemljište. A od tog poljoprivrednog zemljišta oko 15.500 hektara, ili 74% ,čine pašnjaci, što daje predispozicije za razvoj stočarstva.

Po vlasničkoj strukturi 71% poljoprivrednog zemljišta na stolačkom području je privatno.

Ratna razaranja na stolačkom području bila su golem, Cjelokupno stanovništvo bilo mu je protjerano, stambeni i gospodarski objekti su uništeni , a gotovo u cijelosti je uništen stočni fond i opljačkana poljoprivredna mehanizacija. Za stolačko područje posebice se uz obnavljanje stočarske proizvodnje predlaže snažnija potpora proizvodnji duhana. Također se upozorava na potrebu zaustavljanja gubljenja poljoprivrednog zemljišta.

ZAKLJUČAK

Prema procjenama stručnjaka-agronoma, koje se mogu smatrati kvalificiranim, mobiliziranjem nadležnih institucija, odnosno tijela vlasti, **na oživljavanju poljoprivredne i stočarske proizvodnje u Hercegovačko-neretvanskoj županiji bi se u iduće četiri godine moglo uposliti više od 10.000 stanovnika.**

Takav porast uposlenika u poljoprivredi i stočarstvu posljedično (lančano) po naravi stvari doprinio bi umnožavanju novih radnih mjesta i u više drugih gospodarskih djelatnosti, primjerice u prehrambenoj industriji ili turizmu. Hercegovačko-neretvanska županija/kanton obiluje vodama više nego druga područja Bosne i Hercegovine i izlazi na more sa solidnim predispozicijama za razvitak marikulture. Kao nijedan drugi dio BiH Hercegovačko-neretvanska županija/kanton posjeduje ravnice, ali i visoke planinske predjele. Takva reljefna svojstva (more, ravnica, planine) stavljaju Hercegovačko-neretvansku županiju/kanton u poziciju da može istodobno razvijati turizam, poljoprivredu i stočarstvo.

To je privilegija koju nema niti jedno drugo područje BiH. Ta povlaštena uloga Hercegovačko-neretvanske županije/kantona u sebi ujedno nosi i golemu odgovornost,

osobito u zaštiti okoliša. Sprječavanje onečišćenja prirode i staništa vode nameće se kao jedna od prioritarnih zadaća Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Nedavni ekološki incident, izlivanje većih količina ulja iz skladišta hidroelektrane Jablanica u Neretvu je opominjući. Takvo što više se ne bi smjelo ponoviti niti u snu. Ekološka osviještenost postaje jedno od ključnih mjerila civiliziranosti neke sredine i društva uopće. Zagađujući prirodu i vode, čovjek zapravo zagađuje samog sebe. Ili, kako bi to rekao pjesnik: «U bistrom mozgu je bistra voda».

Hercegovačko-neretvanska županija/kanton je vlasnik još jednog bogatstva čija bi vrijednost tek mogla doći do izražaja. A to su izvorišta pitke vode. Laganim, ali nezaustavljivim koracima snabdijevanje pitkom vodom diljem svijeta pretvara se u globalnu industriju. Sadašnja, a pogotovo nadolazeća važnost pitke vode već se uspoređuje sa svojedobnom utrkom za rudnim bogatstvima, ili ovovremenim naftnim nalazištima. Nisu rijetki oni koji u planetarnoj potrebi za pitkom vodom vide i izvore budućih ratova.

Uoče nije preuranjeno već sada angažirati se na evidenciji svih postojećih i potencijalnih izvorišta pitke vode na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Nalazišta pitke vode su suvremeni rudnici.

NAPOMENA: Izgradnjom više od 300 kilometara koridora VC kroz BiH preoblikovat će se prometna važnost i Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Tom prometnicom južni dio jadranske obale, a samim time i susjedno joj hercegovačko područje, izravno će se povezati sa srednjoeuropskim prometnim tokovima, što u konačnici znači da će se i područje Hercegovačko-neretvanske županije/kantona uključiti u mrežu suvremenih europskih prometnica. Već sada se mogu čuti procjene da će područja kroz koja bude prolazio koridor VC doživjeti i gospodarski uzlet. Koridor VC je međunarodna zamisao i posve je izvjesno da će njegova izgradnja doprinijeti relaksiranju međudržavnih odnosa u našoj regiji, ali i međunacionalnih odnosa u BiH.

ZAPOŠLJAVANJE U HERCEGOVAČKO-NERETVANSKOJ

ŽUPANIJI/KANTONU

Ostvarenje bilo kakve gospodarske strategije nezamislivo je bez oslonca na mlade. Trenutačno je, prema potvrđenim podacima Službe za zapošljavanje, na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona registrirana nezaposlenost od 39,1%. Preciznije rečeno registrirano je, prema najnovijim podacima, 27.238 neuposlenih u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu. Dakle, jedan, za naše prilike srednji grad, čine nezaposleni i to većinom mladi s područja Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. Evo i najnovijeg tabelarnog pregleda neuposlenih po općinama u Županiji.

Tablica 3.

Općina	Broj neuposlenih
Čapljina	2.317
Čitluk	1.286
Jablanica	1.558
Konjic	3.421
Mostar	14.643
Neum	326
Prozor-Rama	1.672

Ravno	22
Stolac	1.993

Postavlja se pitanje ima li uoče načina za ublažavanje ovako velike armije nezaposlenih u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu. Čarobnog štapića nitko nema. Realnost velikih brojki je neumoljiva. Županijska/kantonalna služba zapošljavanja pokušava koliko - toliko učiniti snošljivijim ovaj gorući problem. U okviru svog programa, kako je objašnjeno, ova Služba sufinancira zapošljavanje pripravnika s visokom stručnom spremom (VSS). Takva praksa izaziva zanimanje poslodavaca koji se javljaju i traže (nude) zaposlenje po modelu sufinanciranja pripravničkog staža kakvog je osmislila Služba za zapošljavanje. Ako je tvrtka regularna, kažu u Službi za zapošljavanje, onda se odobri sufinanciranje pripravničkog staža u iznosu od 6.000 konvertibilnih maraka za godinu dana, odnosno po 500 konvertibilnih maraka mjesečno. Uvjet za takvu vrstu pomoći sufinanciranjem je da je riječ o pripravniku s evidencije neuposlenih u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu. Ove godine, kako je planirano, na taj će se način uposliti 160 pripravnika. Prošle godine svoj je pripravnički staž po takvom modelu odradilo 83 pripravnika, a 2.004. godine njih 115. U Službi za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanske županije/kantona obećavaju da će ovakvu praksu sufinanciranja pripravničkog staža nastaviti i ubuduće, dokle god im to materijalne mogućnosti budu dopuštale. Ovakvo sufinanciranje pripravničkog staža, prosječno za tek nešto više od 100-injak pripravnika godišnje, jest od pomoći, ali je tek kap u moru i nije dugoročno rješenje.

Armija nezaposlenih, koja na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, kako smo već naveli, premašuje 27.000, zahtijeva drugačiji pristup u rješavanju ovog golemog problema. No, mali su izgledi da će se poslodavci dobrovoljno preobraziti i postati zainteresiraniji za masovnije upošljavanje pripravnika.

Stoga se čini logičnim u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu predložiti donošenje takvog zakona kojim bi se poslodavce obvezivalo na upošljavanje većeg broja pripravnika nego što je to do sada bio slučaj. Zemlje (primjerice Hrvatska, Slovenija,

Mađarska...) koje su okončale ili privedle kraju tranziciju gospodarstva, ostvarivale su u tranzicijskom razdoblju gospodarski godišnji rast prosječno između tri i šest posto. Takav razvoj gospodarstva stvarao je mogućnosti za upošljavanje pripravnika, osobito visokoškoloovanih stručnjaka.

Zamislimo, primjerice, godišnji gospodarski rasta od 4%, kao što je to bio slučaj i u većini drugih zemalja u tranziciji. U takvim okolnostima mogle bi se osmisliti poticajne (stimulativne) mjere tvrtkama da svake godine uposle 4% pripravnika. Time bi politika zapošljavanja i u postocima pratila gospodarski razvitak, a istodobno bi se ublažio odljev (iseljavanje) mladih.

Prosta računica kaže da bi na ovaj način **u BiH godišnje na pola milijuna uposlenih posao moglo dobiti još 20.000 neuposlenih. Za ovakav način upošljavanja poslodavce bi se, primjerice, moglo poticati (stimulirati) iz posebnog fonda u koji bi se sredstva namicala od Poreza na dodanu vrijednost (PDV-a). Priimjenom ovakve zamisli u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu na sadašnjih 42.000 uposlenih godišnje bi se moglo uposliti blizu 2.000 novih radnika. Dakle, do kraja 2.010 godine u Hercegovačko-neretvanskoj županiji na ovaj bi način posao moglo dobiti blizu 8.000 neuposlenih.** Bila bi velika dragocjenost kada bi i poslodavci pokazivali više osjetljivosti za upošljavanje pripravnika bez financijske intervencije Službe za zapošljavanje.

Osim problema zapošljavanja pripravnika, učestalo se pojavljuju poteškoće i sa zapošljavanjem žena i muškaraca starijih od 40 godina. U javnim oglasima u novinama u kojima se potražuje popunjavanje radnih mjesta, osim općih uvjeta, sada se navodi i uvjet da osoba nije starija od 30 ili 35 godina. Nije pretjerano reći kako je to diskriminacijsko ponašanje poslodavaca. Istina, za prevladavanje ovog problema u suradnji s ogrankom Svjetske banke u BiH napravljen je posebna program pod nazivom SESP, a namijenjen je zapošljavanju ljudi starijih od 45 godina. Takvo uskakanje Svjetske banke je dobrodošlo, ali nije dovoljno. Jer, mnoštvo je ljudi starijih od 45 godina koji su bez posla, a u naponu su snage i mogu postizati izvrsne radne rezultate. Neumorno treba raditi na razvijanju svijesti poslodavaca da i ljudi stariji od 45 godina mogu biti dobri radnici. U širenju takvog shvaćanja poželjno bi bilo uključivanje i političkih stranaka, bilo da su na vlasti ili u opoziciji. I Služba za zapošljavanje u svojoj posredničkoj ulozi između poslodavaca i nezaposlenih, čini se, može dodatno lobirati kod poslodavaca da smekšavaju svoj tvrdi stav prema radnicima starijim od 45 godina.

Sada ćemo (*Tablica 4.*) predstaviti tabelarni pregled nezaposlenih po stupnju stručne spreme:

Tablica 4.

Stupanj stručnog obrazovanja	Broj radnika	Udio %
VSS	778	2,8%
VŠS	815	3,0%
SSS	6.934	25,4%
NSS	0	0%
VKV	263	1,0%
KV	11.361	41,7%
PKV	2.490	9,1%
NKV	4.633	17,0%

Tablica 4 nam otkriva da je **na području Hercegovačko-neretvanske županije najviše nezaposlenih kvalificiranih radnika – njih čak 11.361, ili čak 41,7% od ukupno nezaposlenih.** Na drugom mjestu nezaposlenosti su radnici srednje stručne spreme – njih

6.934, ili 25,4%, odnosno jednu četvrtinu neuposlenih čine radnici srednje stručne spreme. Velik je broj neuposlenih sa visokom stručnom spremom, odnosno fakultetski obrazovanih kadrova – njih 778 u Hercegovačkoneretvanskoj županiji/kantonu traži posao.

NAPOMENA: Korisnim se čini istaknuti Irsku kao primjer prevladavanje gospodarske krize i masovne nezaposlenosti. Prije 15 godina Irska je imala 15% nezaposlenih i bila je najsiromašnija zemlja Europske unije. A prema službenim podacima iz 2006. godine, nezaposlenost u Irskoj svedena je na samo 5%, a ta je zemlja postala jedna od najprosperitetnijih u Europskoj uniji.

Takav gospodarsko-socijalni uzlet Irske rezultat je hrabrih, ali vizionarskih odluka u toj zemlji. Početak preokreta nastao je sklapanjem nacionalnog pakta socijalnog mira sklopljenog između sindikata, gospodarstvenika i Vlade. Na taj način „kupljen“ je socijalni mir i stvoren je ambijent u kojem se nisu sučeljavali sindikati, gospodarstvenici i Vlada. Cjelokupna društvena, politička i gospodarska energija usmjeravana je na razvitak Irske. Uslijedila je odluka o smanjenju poreza što je u Irsku masovno privuklo strane ulagače i multinacionalne kompanije.

I napokon, Irska je čak jednu trećinu sredstava dobivenih iz Europskih poticajnih fondova investirala u prosvjetu pa je visoko školstvo postalo jedan od temeljnih aduta u napretku Irske. Mladi Irci više ne iseljavaju iz svoje zemlje, dogodio se suprotan smjer – u Irsku su se uselili informatički giganti Microsoft i Intel, velike svjetske banke i farmaceutska industrija. Samo u glavnom Irskom gradu Dublinu, prema najnovijoj evidenciji, čak je više od 800 svjetskih društava, odnosno predstavništava novih tehnologija.

I Bosni i Hercegovini je potrebna politička garnitura koja će imati smjelosti za donošenje velikih i pravičnih odluka.

TRGOVINA I PROIZVODNJA

Iznimno se zanimljivim činii analitičko sagledavanje podataka o broju registriranih pravnih lica (poduzeća) u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu prema djelatnostima.

Od ukupno 3.847 registriranih pravnih lica u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu najviše ih je – čak 1.224 u oblasti trgovine i popravka motornih vozila i predmeta za osobnu upotrebu. Taj podatak govori kako je na području Hercegovačko-neretvanske županije zavladao trend trgovine i popravki vozila, dakle onih zanimanja koja ne stvaraju materijalno finansijsku supstancu neke sredine nego je tope.

Trgovina i popravci vozila uzimaju iz džepova građana, oni oslabljuju materijalnu snagu žitelja. Registriranih pravnih lica iz oblasti prerađivačke industrije na području hercegovačko-neretvanske županije/kantona, prema nedavnim službenim podacima je 518. To znači kako je u Hercegovačko-neretvanskoj županiji dva i pol puta manje proizvodnih pravnih subjekata nego trgovinskih i onih koji se bave popravcima vozila. I taj podatak potvrđuje da se u hercegovačkoneretvanskoj županiji/kantonu dvostruko više troši finansijskih sredstava, nego što ih se stvara proizvodnom industrijom. Načelno govoreći, to znači kako je stanovništvo Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, u cjelini promatrajući u debelom finansijskom deficitu, ili kako se to popularno kaže u minusu. Tako izražena dominacija trgovine nad proizvodnjom znak je dubinskih društvenih poremećaja.

GOSPODARSKA STRATEGIJA

Inferiornost proizvodnje pred trgovinom nameće potrebu osmišljavanja cjelovitije strategije gospodarskog razvitka Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. U temelje te strategije valjalo bi ugraditi već postojeće poljoprivredne, turističke i proizvodne potencijale ove županije/kantona i staviti na dnevni red njihov sustavni razvoj.

U planovima za gospodarski uzlet jako je važno znati se koristiti iskustvima zemalja koje su također proživljavale duboku gospodarsku krizu. Primjerice, Njemačka je nakon

Drugog svjetskog rata bila ekonomski razorena. Glavni pokretači tadašnjeg gospodarskog oporavka Njemačke bila su mala i srednja poduzeća. BiH, odnosno Hercegovačko-neretvanska županija također imaju gorko iskustvo rata. No, rat je završen prije 11 godina i pozivanje na njega kao na alibi za gospodarsko stagniranje ne može se više smatrati pristojnim argumentom. Umjesto toga neodgodivo valja zasukati rukave i osmotriti kako se danas u Europi gospodarski napreduje. Razvoj regija je princip kojeg prakticiraju sve uspješne europske zemlje.

To znači kako razvoj Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, odnosno Hercegovine kao regije nema alternative. Korisnom se čini istaknuti važna uloga lokalnih (regionalnih) gospodarskih komora u razvijenijim europskim zemljama. Takve, lokalne gospodarske komore utkane su u srž gospodarskih uspjeha sredina u kojima djeluju. Ovakve, lokalne gospodarske komore su uključene u uporna lobiranja u korist poduzeća. One također sudjeluju u eliminiranju birokratskih prepreka i poticanju poduzeća na međusobno razmjenu iskustava kako bi se izbjegla nepotrebna nelojalna konkurencija među njima.

U strateškom gospodarskom preoblikovanju Hercegovačko-neretvanske županije/kantona nezaobilaznim se čini jačanje uloge županijske Gospodarske komore. Također se u strateškoj strukturalnoj preobrazbi gospodarstva Hercegovačko-neretvanske županije/kantona neizostavnom čini potreba oslanjanja i na ulogu Regionalne razvojne agencije za Hercegovinu (REDAH).

TRANSPARENTNIJI RAD VLADE HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE/KANTONA

U brojnim diskusijama nevladinog sektora i uopće u reakcijama građana mogu se čuti zahtjevi za transparentnijim radom Županijske/Kantonalne vlade. Pri tomu se ispoljava potreba za bržim i jednostavnijim uspostavljanjem komunikacije između građana i institucije Premijera, odnosno Županijske/Kantonalne vlade.

Pametnim se čini prijedlog da se jednom tjedno uvede prakticiranje susretanja županijskog/kantonalnog Premijera s građanima. Takva praksa nije neuobičajena u emancipiranim zemljama ili zemljama koje to žele postati. Primjerice, Hrvatski predsjednik Stjepan Mesić već godinama njeguje običaj „s predsjednikom na kavi“. A zagrebački gradonačelnik Milan Bandić, osim što u svojem Uredu povremeno ugošćava sugrađane, i osobno često biciklom, motorom ili pješice odlazi, kako se to popularno kaže, među narod.

Vjeruje se kako bi prakticiranje susretanja građana sa županijskim/kantonalnim Premijerom i njegovom Vladom doprinijelo uspostavljanju novog, konstruktivnijeg ambijenta koji bi bio oslobođen nepotrebnih međusobnih napetosti i nerazumijevanja. Izravno komuniciranje, odnosno povremeni prijemi građana u Vladi ni u kom slučaju ne trebaju biti vezani samo za (pred)izborne aktivnosti, nego ih valja konzumirati kontinuirano tijekom trajanja cijelog mandata Vlade i Premijera. Takvi kontakti trebaju biti uobičajena praksa, a ne iznuđeni slučajevi. Neformalna povremena druženja građana i Premijera bila bi na obostranu korist: građani bi iz prve ruke mogli čuti objašnjenja za nepoznanice koje ih tište, a Premijer bi na taj način uspostavljao blizinu sa žiteljima. Nedvojbeno je da bi takvi susreti imali relaksirajući učinak na cjelokupne, često sumorne, prilike u Županiji/Kantonu. Filozofi bi rekli:»Kaži, bit će ti lakše«.

Osim uvođenja prakse tjednog sastajanja županijskog/kantonalnog Premijera s građanima nužno je da:

-županijska ministarstva razvijaju praksu obveznog izvješćivanja javnosti o svojim aktivnostima,

-vlasti ali i građani ambicioznije nego do sada prakticiraju Zakon o slobodnom pristupu informacijama.

Primjetno je da izuzev županijskog/kantonalnog MUP-a čiji ured za informiranje, po mišljenjima novinara, korektno surađuje s medijima, ostala ministarstva nemaju opipljivu politiku kontakata s medijima, odnosno javnošću.

Također, nema ni informacija o sudjelovanju nezavisnih (nestranačkih) stručnjaka u Vladinim komisijama. Čini se kako zanemarivanjem «domaće pameti» ostaju neiskorišteni intelektualni kapaciteti dvaju Sveučilišta/Univerziteta u Mostaru.

ZAVRŠNI ZAKLJUČAK

U razmatranju gorućih problema Hercegovačko-neretvanske županije/kantona nezaobilaznim se čini upozoriti na porast maloljetničke delikvencije. Obrazovne ustanove se trebaju smatrati dužnima angažirati na smanjivanju tog prijetećeg problema. Ništa bezazlenije nije niti širenje štetnosti duhanskih, alkoholnih sredstava te različitih opojnih droga. Obrazovno-školske ustanove se smatraju pozvanima uključivati se na suzbijanju i tih nemani koje atakiraju na mladež.

Osim pojedinačnih akcija u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu se ne uočavaju znakovi sustavne politike zaštite okoliša. Opasno bi bilo nastaviti zanemarivati problem onečišćenja okoliša.

Također se osjeća nedostatak sistematizirane izrade i provođenja prostornog plana Hercegovačko-neretvanske županije/kantona.

U mnoštvu narastajućih problema koji onemogućavaju pokretanje ciklusa materijalne i moralne preobrazbe u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu, a u koje smo u ovoj analizi pokušali uprti prstom, čini se neophodnim još jednom upozoriti na najurgentniji problem-nezaposlenost. **Evidentiranih 39,1% nezaposlenih, većinom mladih, problem je od kojeg u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu nema većeg.**

This document has been financed by the Swedish International Development Cooperation Agency, Sida. Sida does not necessarily share the views expressed in this material. Responsibility for its contents rests entirely with the author.

Ovaj dokument je financirala Švedska međunarodna agencija za razvoj i suradnju, Sida. Sida ne dijeli stavove koji su izraženi u ovom materijalu. Odgovornost koja se tiče cjelokupnog sadržaja počiva na autoru